

Vargáné Csobán Katalin, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, ORCID: 0000-0001-7191-3265, Debrecen, vargane.csoban.katalin@econ.unideb.hu

FARMERS' OPINIONS ON THE IMPACTS OF RURAL DEVELOPMENT INVESTMENT SUBSIDIES

Keywords: rural development, subsidies, population retention ability, EU grants
JEL CODES: Q19, R00

Rural development and investment support is part of the second pillar of the Common Agricultural Policy (CAP) of the European Union, which aims not only to promote economic development but also to strengthen social cohesion in rural areas. Our research investigated the social impacts of rural development and investment support in a Hungarian district, with a special focus on population retention ability, quality of life and public safety in settlements. The results were ambivalent; in more developed settlements, subsidies had a positive impact on the development of community infrastructure, while in less developed settlements the effects remained limited. The majority of farmers (76 per cent) claimed that social capital and professional qualifications played a decisive role in obtaining subsidies, which suggests that smaller municipalities and farms have more difficulty in accessing funds. In terms of impacts at the municipal level, subsidies did not always lead to positive changes in population retention and quality of life. As local market competition has increased, the market position of some older businesses has deteriorated, while others have benefited from the financial support. The results of the research suggest that the subsidy system should be better adapted to the specificities of less developed regions, that it should strengthen the involvement of local communities and that the application processes should be simplified to make them more accessible to a wider range of people.

BEVEZETÉS

Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának célja a vidéki területek fenntartható fejlődésének biztosítása, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése és a gazdasági diverzifikáció elősegítése. Az 1990-es évektől kezdve a KAP második pillére a mezőgazdasági szektor mellett a vidéki közösségek fejlesztésére is kiterjedt, és olyan programokat indított el, mint a LEADER, amely az alulról jövő kezdeményezéseket támogatja (Európai Parlament, 2017). A vidékfejlesztési támogatások célja, hogy csökkentsék a vidéki térségek lemaradását, javítsák az életminőséget, és megerősítsék a helyi gazdaságokat, beleértve a nem mezőgazdasági ágazatokat is.

A LEADER-program különösen fontos szerepet játszik a helyi közösségek bevonásában és az innovatív megközelítések alkalmazásában. Ray (2000) és Dax, illetve Oedl-Wieser (2016) kutatásai rámutatnak, hogy a helyi kezdeményezések hatékonyab-

bak lehetnek, ha a közösségek aktívan részt vesznek a döntéshozatalban. Ez a közösségi alapú fejlesztési megközelítés lehetővé teszi, hogy a vidéki térségek saját szükségleteikre és lehetőségeikre szabott megoldásokat dolgozzanak ki.

A vidékfejlesztési támogatások hatékonyságát nagymértékben befolyásolja a helyi kapacitás, a helyi vezetés és a források felhasználásának módja. Nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy az EU-tagállamok között jelentős különbségek vannak a támogatások felhasználásában. Míg a nyugat-európai országok, például Németország, Franciaország és Hollandia, sikeresen integrálták a vidékfejlesztési támogatásokat a helyi gazdaságok diverzifikálásába, addig a kelet-európai országokban, mint Magyarország, Lengyelország és Románia, a források felhasználása korlátozottabb, és sok esetben a bürokrácia, a kapacitáshiány vagy a társadalmi tőke határozza meg a támogatások sikerességét (Hamza et al., 2020; Kovács et al., 2011; Chatzichristos és Nagopoulos, 2021).

A nemzetközi szakirodalom szerint a vidékfejlesztési támogatásoknak nemcsak gazdasági, hanem társadalmi hatásai is vannak. A vidékfejlesztési támogatások pozitív hatással lehetnek a helyi közösségek társadalmi kohéziójára, a munkahelyteremtésre és az életminőség javítására. Az olyan programok, mint a vidékfejlesztési beruházási támogatások elősegítik a vidéki térségek infrastruktúrájának fejlesztését, a közösségi szolgáltatások bővítését és a helyi identitás erősítését, azonban a társadalmi hatások mértéke nagymértékben függ a helyi közösségek részvételétől és az adott térség gazdasági fejlettségétől (Bock, 2016; Shucksmith, 2000; Monostori et al., 2020).

A kelet-európai országokban a vidékfejlesztési támogatások hatása kettős. Egyrészt hozzájárulnak a gazdasági fejlődéshez és a helyi munkahelyteremtéshez, másrészt a támogatások elosztása sokszor növeli a társadalmi különbségeket, mivel a kisebb, kevésbé fejlett települések kevésbé képesek kihasználni a rendelkezésre álló forrásokat. Ebből adódóan a vidékfejlesztési támogatások társadalmi hatásai gyakran egyenetlenek, és regionális különbségeket eredményeznek az EU keleti és nyugati régiói között (Bakos et al., 2014; Onofrei és Cigu, 2017; Iammarino et al., 2018).

Magyarországon a vidékfejlesztési támogatásoknak kiemelt szerepük van a vidéki területek gazdasági és társadalmi fejlődésében. A magyar vidékfejlesztési politika célja, hogy javítsa a vidéki térségeken élők életminőségét, csökkentse az elnéptelenedést, és ösztönözze a helyi gazdasági diverzifikációt. A vidékfejlesztési támogatások elsősorban a kevésbé fejlett régiókban nyújtanak lehetőséget a helyi gazdaság megerősítésére és a társadalmi kohézió növelésére (Horváth, 2014). A 2014–2020-as Vidékfejlesztési Program hatásairól egyre több hazai empirikus kutatás jelenik meg. Bíró et al. (2020) átfogó vizsgálatukban rámutattak, hogy a beruházási támogatások nemcsak a mezőgazdasági vállalkozások

technológiai fejlődéséhez járultak hozzá, hanem közvetve a helyi gazdaság megerősödését és a térségi munkahelyteremtést is elősegítették. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a fejlesztések pozitív hatása különösen a kisebb, hátrányosabb helyzetű településeken volt érzékelhető, ahol a források a helyi gazdasági és társadalmi folyamatokra is kedvező hatással voltak.

A hazai kutatások rámutattak, hogy a vidékfejlesztési beruházási támogatások pozitív hatással vannak a helyi gazdaságok fenntarthatóságára és a települések lakosságmegtartó képességére. A támogatások elsősorban az infrastruktúra fejlesztésében és a helyi munkahelyek teremtésében mutatkoznak meg, ami segít abban, hogy a vidéki térségek vonzóbbak legyenek a helyi lakosság számára. Ugyanakkor a támogatások társadalmi hatásai eltérőek lehetnek a különböző régiókban, mivel a kevésbé fejlett települések gyakran nehezebben jutnak hozzá a forrásokhoz, és kevésbé képesek kihasználni a támogatások nyújtotta lehetőségeket. A hazai szakirodalom hangsúlyozza, hogy a vidékfejlesztési támogatások sikeressége nagymértékben függ a helyi közösségek bevonásától és a támogatások felhasználásának módjától. A helyi közösségek és a gazdák közötti szorosabb együttműködés javíthatja a támogatások hatékonyságát, és hosszabb távon fenntarthatóbb eredményeket biztosíthat. Számos kutatás arra is rámutat, hogy a vidéki térségekben a támogatások hozzájárulnak a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez, különösen a hátrányos helyzetű régiókban, ahol a helyi infrastruktúra fejlesztése és a munkahelyteremtés jelentős előnyöket biztosít. A magyar vidékfejlesztési támogatások egyik legnagyobb kihívása a társadalmi tőke szerepe. A pályázati rendszer bonyolultsága és a támogatásokhoz való hozzáférés gyakran nehezített a kisebb települések számára, amelyek nem rendelkeznek megfelelő forrásokkal vagy szakértelemmel. Ez a helyzet súlyosbítja a társadalmi kü-

lönbségeket a települések között, mivel a fejlettebb régiók könnyebben férnek hozzá a támogatásokhoz, míg a kevésbé fejlett térségek továbbra is lemaradnak. Ugyanakkor a vidékfejlesztési beruházásoknak kedvező hatása van a települések közbiztonságára és életminőségére, különösen a vidéki térségekben. A közösségi terek, az utak és a közművek fejlesztése javítja a települések vonzerejét, és segít abban, hogy a helyi lakosok jobban kötődjenek saját környezetükhöz. A vidékfejlesztési programok ezáltal hozzájárulnak a társadalmi stabilitáshoz és a helyi identitás erősítéséhez. Más hazai vizsgálatok is megerősítik, hogy a vidékfejlesztési támogatások fontos szerepet játszanak a vidéki területek gazdasági és társadalmi megújulásában. A KAP második pilléréből finanszírozott projektek – különösen a beruházási és infrastrukturális fejlesztések – hozzájárulnak a vidéki térségek fenntarthatóságához, és erősítik a helyi közösségek gazdasági és társadalmi kohézióját (Vásáry, 2013; Finta, 2015; Keszthelyi, 2020).

Ezek alapján különösen fontos annak vizsgálata, hogy a támogatott beruházásoknak milyen társadalmi hatásai mutathatók ki a vidéki térségekben. Az Európai Unió közös agrárpolitikájának második pillére keretében nyújtott vidékfejlesztési támogatások többféle, egymást kiegészítő beavatkozási célt szolgálnak. Idetartoznak a mezőgazdasági üzemek modernizációját segítő beruházási támogatások, a fiatal gazdák indulását elősegítő intézkedések, a környezetvédelmi és klímavédelmi célú programok, valamint a vidéki infrastruktúra és közösségi szolgáltatások fejlesztését támogató források. E támogatások fontos eleme továbbá a helyi közösségek alulról szerveződő kezdeményezéseire épülő LEADER-program, amely a térségi szintű fejlesztési igényekre válaszol.

Jelen kutatás kifejezetten a beruházási célú vidékfejlesztési támogatások társadalmi hatásainak vizsgálatára irányul, különös

tekintettel azokra az intézkedésekre, amelyek a helyi infrastruktúra, szolgáltatások és gazdasági kapacitások erősítését célozzák.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Kutatásunk célja annak feltárása volt, hogy a vidékfejlesztési beruházási támogatások milyen társadalmi hatásokat eredményeznek a magyar vidéki közösségekben. Kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy a támogatások hogyan befolyásolják a települések lakosságmegtartó képességét, a helyi életminőséget, a közbiztonságot, valamint a közösségi identitás erősödését. Fontos kiemelni, hogy a kutatás feltáró jellegű volt, nem konkrét hipotézisek tesztelésére épült. A kérdőíves vizsgálat és az alkalmazott statisztikai eljárások (például faktorelemzés) céljaul azt tűztük ki, hogy strukturáltan azonosítsuk a gazdálkodók által észlelt társadalmi hatásokat.

A kutatás középpontjában nem a teljes vidéki társadalom véleményének feltérképezése állt, hanem annak vizsgálata, hogy a támogatások társadalmi hatásai hogyan jelennek meg egy konkrét célcsoport – a vidéki gazdálkodók – észlelésein keresztül. A gazdálkodók a támogatások közvetlen kedvezményezettjei, ugyanakkor aktív résztvevői a helyi gazdasági és társadalmi életnek is. Ennek köszönhetően közvetlen tapasztalatokkal rendelkeznek a fejlesztések hatásairól, különösen az infrastruktúra, a közbiztonság, a munkahelyek és a közösségi kapcsolatok változásai terén. A mintavétel során meghatározó tényező volt, hogy a vizsgált térségen belül olyan kis és közepes méretű mezőgazdasági gazdaságok kerüljenek be a felmérésbe, amelyek potenciálisan érintettek voltak (közvetlen és/vagy közvetett módon) vidékfejlesztési beruházási támogatásokban.

Az elemzés egy konkrét magyarországi járás példáján keresztül történt kérdőíves adatfelvétellel, amely során a támogatásban részesült gazdák véleményét vizsgáltuk strukturált skálák és faktoranalízis segít-

ségével. A vizsgálat egy alföldi, közepes fejlettségű és mezőgazdasági dominanciájú járásban zajlott, ahol a vidéki települések aránya magas, a lakosságszám csökkenő tendenciát mutat, és a fejlesztési forrásokhoz való hozzáférés kulcsfontosságú tényező a gazdasági és társadalmi stabilitás szempontjából.

Az adatgyűjtésre 2023 tavaszán került sor kérdőíves felmérés keretében. A kutatás során 282 olyan gazdálkodót kérdeztünk meg, akik európai uniós forrásból részesültek a Magyar Államkincstár adatbázisa alapján. Az adatgyűjtés véletlen mintavétellel történt, amely biztosította a támogatásban részesülő kis- és közepes gazdaságok reprezentatív mintáját. Az adatokat a Magyar Államkincstár 2022. évi támogatási adatbázisa alapján gyűjtöttük, a kérdőív az előző gazdasági év eredményeire összpontosított.

A vidékfejlesztési támogatások társadalmi hatásainak vizsgálatához külön kérdőívszekciót alkalmaztunk, amelyben a gazdákat arról kérdeztük, hogy a támogatások milyen mértékben járultak hozzá a helyi közösségek fejlődéséhez. A kérdőív kialakítása során kiemelt figyelmet fordítottunk a kérdések világos, közérthető megfogalmazására. A kérdőív bevezetője rövid útmutatást adott, és a kérdések többsége zárt, skálás formátumú volt, amely elősegítette az egyértelmű válaszadást.

Kérdéseket tettünk fel az infrastruktúra fejlesztésére, a munkahelyteremtésre, a közbiztonság javítására, valamint a helyi életminőség és közösségi kötődés erősítésére vonatkozóan. A válaszokat Likert-skálával mértük, és a kapott adatokat mérlegindexre vetítettük (−100 és +100 pont között) (Malhotra, 2009).

Az elemzési módszerek között a faktor-elemzést és klaszterelemzést alkalmaztuk, hogy feltárjuk a társadalmi hatásokat. A faktorelemzés során három fő faktort azonosítottunk:

- Településszintű hatások, amelyek azt vizsgálták, hogy a támogatások hogyan

befolyásolják a helyi közösségek életminőségét és közbiztonságát.

- Tudás és társadalmi tőke, amely meghatározta, hogy a támogatások elnyeréséhez mennyire fontos a helyi kapcsolati háló és szakértelem.
- Piaci hatások, amelyek a támogatott vállalkozások közötti versenyhelyzet változását vizsgálták a helyi gazdaságokban (Sajtos és Mitev, 2007).

A bemutatott módszertani megközelítés lehetővé tette, hogy strukturált módon vizsgáljuk meg a vidékfejlesztési beruházási támogatások észlelt társadalmi hatásait a támogatott gazdálkodók tapasztalatai alapján. Az alábbi fejezetben a kapott empirikus eredményeket mutatjuk be, különös tekintettel az azonosított hatásdimenziókra és a válaszadók véleménycsoportjaira.

EREDMÉNYEK

A megkérdezett gazdálkodók 95 százaléka nem pályázott EU-s fejlesztési forrásra 2004 óta (jellemzően közvetlen támogatásokban részesültek a földterületük és/vagy állatállományuk alapján). Ugyanakkor a felkeresett gazdálkodók 97 százaléka (282 fő) tudott és akart érdemi válaszokat adni arra a kérdésblokkra, amelyben 9 vidékfejlesztési beruházási támogatásokkal kapcsolatos állításról kellett eldönteniük, hogy mennyire értenek egyet velük. *Így fontos megjegyezni, hogy a válaszadók egy része nem közvetlenül, hanem közvetett módon tapasztalhatta meg a támogatások hatását, például közösségi beruházások, infrastruktúra-fejlesztések vagy helyi szolgáltatások révén.*

A válaszokat a szemléletesség és a további elemzések egyszerűsítése érdekében mérlegindexre vetítettük: egyáltalán nem ért egyet=−100 pont, nem ért egyet=−50 pont, is-is=0 pont, egyetért=+50 pont, teljes mértékben egyetért=+100 pont (1. táblázat).

A 9 válasz mérleget nézve az a kép bontakozik ki, hogy a többségi vélemények szerint az EU-s beruházási, fejlesztési pályázati támogatásokhoz elsődlegesen társadalmi

1. táblázat

A vidékfejlesztési beruházási támogatásokkal kapcsolatos megállapítások véleményezése
(*Evaluation of statements related to rural development investment subsidies*)

	Nem ért egyet (százalék)	Mérleg (átlag)	Egyetért (százalék)
A pályázás folyamatában meghatározó szerepe van a társadalmi tőkének.	10	+49 pont	76
A sikeres beruházási, fejlesztési támogatást nagymértékben meghatározza a magasabb szakképzettség és a nagyobb munkatapasztalat.	18	+25 pont	56
Az uniós támogatásokban részesülő vállalkozások között erősödött a verseny a településen.	28	+9 pont	41
A régebben működő vállalkozások piaci helyzete romlott a támogatott vállalkozások megjelenésével.	37	–3 pont	28
A támogatás közvetett, járulékos hatása miatt javult a közbiztonság a településen, a saját környezet rendben tartása.	47	–14 pont	23
Javul a helyben élők életminősége.	47	–15 pont	28
Erősödik a településen élők kötődése, identitástudata.	51	–20 pont	23
Új munkahelyek révén javul a település népességmegtartó képessége.	57	–24 pont	21
Erősödik a település vonzereje.	60	–25 pont	20

Megjegyzés: N=290

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

és tudástőke kell, illetve a támogatások növelik az agrárvállalkozások közti versenyt. Ugyanakkor a többségi vélemények szerint a beruházási, fejlesztési támogatásoknak nincs pozitív hatása a települések életére.

A 9 választ egybevetve azt tapasztaltuk, hogy azok 3 faktorba rendeződnek. Az 1. faktor alapján képzett skála azt méri, hogy a válaszadók véleménye szerint a beruházási, fejlesztési támogatások pozitív hatással vannak-e saját településükre.

A településszintű hatás faktorskála-átlagának eredménye –20 pont lett. A válaszadók 61 százaléka esetében határozottan negatív a skálaérték, 14 százalékuknál pedig 0 körüli. Ez utóbbi ambivalenciát és/vagy véleménynélküliséget jelez. Ugyanakkor a válaszadók negyedénél egyértelműen pozitív a skálaérték, tehát azok aránya se elhanyagolható, akik szerint az EU-s beruházási, fejlesztési támogatások nemcsak a pályázatnyerteseknek jók, hanem településszinten is hatnak (2. táblázat).

2. táblázat

A településszintű hatás faktorskála
(*Settlement-level impact factor scale*)

Településszintű hatás	Faktorsúly
Erősödik a település vonzereje.	0,89
Új munkahelyek révén javul a település népességmegtartó képessége.	0,87
Erősödik a településen élők kötődése, identitástudata.	0,86
Javul a helyben élők életminősége.	0,81
A támogatás közvetett, járulékos hatása miatt javult a közbiztonság a településen, a saját környezet rendben tartása.	0,76

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A 2. faktorskála azt méri, hogy a válaszadók mennyire érzik fontosnak a társadalmi és tudástőkét a sikeres pályázathoz. A skála átlaga +36 pont lett, és a válaszadók 72 százaléka körében határozottan pozitív a skálaérték (nulla körüli=19 százalék, hatá-

rozottan negatív=9 százalék). E tekintetben tehát szinte konszenzusszerű az egyetértés (3. táblázat). Az 1. és a 2. faktorskála nem korrelál egymással.

3. táblázat
A társadalmi és tudástőke faktorskála
(Social and knowledge capital factor scale)

Tőke	Faktor-súly
A sikeres beruházási, fejlesztési támogatást nagymértékben meghatározza a magasabb szakképzettség és a nagyobb munkatapasztalat.	0,78
A pályázás folyamatában meghatározó szerepe van a társadalmi tőkének.	0,72

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Ugyanakkor az 1. skála nagyon erősen, szignifikánsan pozitívan és viszonylag szorosan korrelál a mezőgazdasági támogatások gazdasági hatásáról alkotott véleményfaktorrall ($r=0,47$ $p<0,0001$). Ez azt jelenti, hogy azok, akik kedvező gazdasági hatásokat tulajdonítanak ezeknek a támogatásoknak, hajlamosak egyetérteni azzal is, hogy az EU-s vidékfejlesztési beruházási pályázati támogatások települési szinten is jótékony hatással bírnak.

A 3. faktor alapján képzett skála azt méri, hogy a válaszadó tulajdonít-e valamilyen piaci hatást a beruházási és fejlesztési pályázatokon nyerhető EU-s agrártámogatásoknak. A skála átlaga +2 pont, azaz 0 közeli érték. A válaszadók 32 százalékánál határozottan negatív a skálaérték, 34 százalékuk esetében 0 közeli, másik 34 százalékuknál viszont határozottan pozitív. Ez azt jelenti, hogy meglehetősen nagy a bizonytalanság, és megosztott a sokaság véleménye a kérdést illetően. Az értelmezéshez azt is figyelembe kell venni, hogy a skála pozitív értékei inkább negatív, mint pozitív hatás feltételezését jelentik (a régi gazdálkodók helyzete romlik, és/mert éleződik a piaci verseny (4. táblázat).

4. táblázat
A piaci hatás faktorskála
(Market impact factor scale)

Piaci hatás	Faktor-súly
A régebben működő vállalkozások piaci helyzete romlott a támogatott vállalkozások megjelenésével.	0,86
Az uniós támogatásokban részesülő vállalkozások között erősödött a verseny a településen.	0,69

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

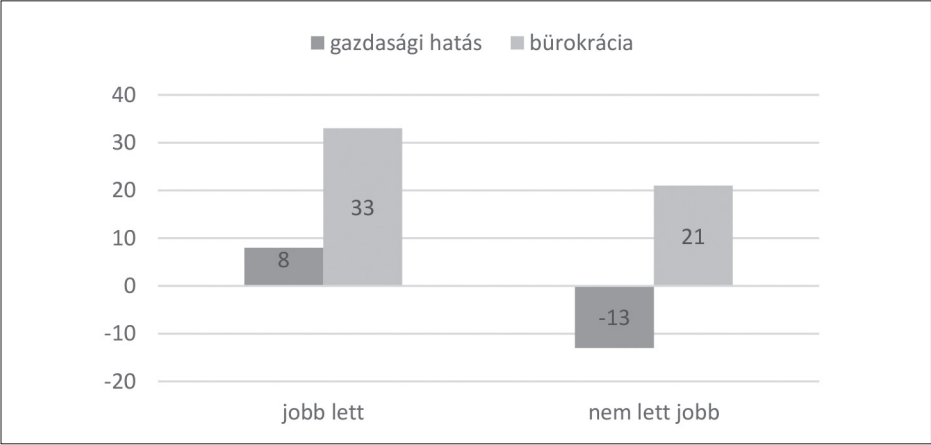
A „piaci hatások” faktorskála azonban nagyon erősen és szignifikánsan pozitívan – bár nem is túl szorosan – korrelál a „településszintű hatások” faktorskálával: $r=0,32$ $p<0,0001$. Ez azt jelenti, hogy akik szerint lakóhelyükre pozitív hatással vannak az EU-s pályázatokon nyerhető befektetési, fejlesztési támogatások, hajlamosak piaci hatásokat is tulajdonítani ezeknek a forrásoknak, és körükben nem feltétlenül negatív hatás a piaci verseny fokozódása.

A „piaci hatás” faktorskála szignifikánsan pozitívan korrelál a „tőke” faktorrall is: $r=0,12$ $p=0,05$. Ez a gyenge, de azért szignifikáns kapcsolat azt jelzi, hogy akik a társadalmi (és a tudás-) tőke szerepét meghatározónak érzik az EU-s pályázatoknál, az átlagosnál nagyobb valószínűséggel adtak igenlő válaszokat a piaci hatásokra vonatkozó kérdésekre is. E körben viszont csaknem bizonyosan negatív töltete van e hatásnak, és éppen ez a kettősség lehet az oka a nagyarányú bizonytalanságnak, illetve megosztottságnak is.

Mindent egybevetve a válaszadók kétharmada a támogatások hatására jobbnak ítéli meg az anyagi helyzetét, mint korábban. A meglepő itt inkább az, hogy egyharmaduk viszont nemmel válaszolt a kérdésre, holott minden válaszadó kapott bizonyos mértékű támogatást 2018-ban.

A beruházási, fejlesztési támogatásokra vonatkozó válaszokból extrahált 3 faktor-

I. ábra
A támogatási rendszer szubjektív megítélésének faktorskálaátlagai az anyagi helyzet változása szerint
(Factor scale averages of subjective assessment of the support system by financial situation)

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

5. táblázat
A mezőgazdasághoz kapcsolódó megállapítások véleményezése
(Evaluation of statements related to agriculture)

	Nem ért egyet (százalék)	Mérleg (átlag)	Egyetért (százalék)
A mezőgazdaság elsődleges funkciója az élelmiszer-termelés.	6	+45 pont	80
A mezőgazdaság és a vidékfejlesztés egymással szoros kapcsolatban vannak.	10	+40 pont	71
A mezőgazdaságnak olyan nem áru jellegű termékeket is elő kell állítania, mint a sokszínű természet, a vidéki tájkép vagy a gazdálkodáshoz kapcsolódó kulturális értékek megőrzése.	16	+27 pont	58
Ezek a nem áru jellegű termékek egyre inkább felértékelődnek a jövedelmek és a jólét növekedésével.	25	+12 pont	42
A támogatási politikák nem mozdítják elő hatékonyan a nem áru jellegű termékek biztosítását.	25	+11 pont	43
A város és az ipar által okozott környezeti károkat a vidék képes mérsékelni (CO ₂ -kibocsátás).	34	+5 pont	40
Az úgynevezett „ökológiai válságot” az emberiség nagymértékben eltúlozza (például globális felmelegedés).	43	-7 pont	35
A természet egyensúlya elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a gazdálkodás okozta káros hatásokkal (növényvédő szerek, műtrágya, intenzív gazdálkodás).	53	-14 pont	27

Megjegyzés: N=290

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

skála átlagainak egyike sem különbözik szignifikánsan abban, hogy a válaszadó érzékelte-e pozitív változást az anyagi helyzetében a támogatások hatására. Ugyanakkor a támogatási rendszer szubjektív megítélésére vonatkozó válaszokból extrahált faktorskálák átlaga szignifikánsan eltérő e szempont szerint nézve. Különösen a „gazdasági hatás” faktorskála esetében erős a kontraszt: $t=4,50$, $df=188$, $p<0,0001$. A „bürokrácia” faktorskála esetében: $t=2,35$, $df=288$, $p=0,02$ (1. ábra).

A kérdőív legvégén a válaszadóknak 8 mezőgazdasággal kapcsolatos, általános állításról kellett eldönteniük, hogy azokkal mennyire értenek egyet. A válaszokat itt is mérlegindexre vetítettük: egyáltalán nem ért egyet = -100 pont, nem ért egyet = -50 pont, is-is = 0 pont, egyetért = +50 pont, teljes mértékben egyetért = +100 pont (5. táblázat).

A gazdák elsőprő többsége valamilyen mértékben egyetért azzal, hogy a mezőgazdaság elsődleges funkciója az élelmiszer-termelés, illetve azzal is, hogy a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés szoros kapcsolatban vannak egymással. Ugyanakkor a környezet- és klímavédelem fontosságát megkérdőjelező állításoknál negatív az egyetértés-elutasítás mérlege.

A 8 választ egybevetve először is azt tapasztaltuk, hogy a támogatáspolitikáról szóló állítás nem illeszkedik jól a kibontakozó faktorstruktúrába (kommunalitás = 0,45). A másik 7 állítás viszont jól illeszkedik a 3 faktor valamelyikéhez, és a 3 faktor fedi (megmagyarázza) a teljes variancia 68 százalékát. A 7 állítás közül az egyik a 2. faktorban is számottevő súlyt kapott.

Az 1. faktor alapján képzett skála azt méri, hogy a válaszadó mennyire ért egyet azzal, hogy a mezőgazdaságnak nem csak az élelmiszer-termelés a feladata. A faktorskála átlaga +15 pont. A válaszadók 28 százaléka esetében egyértelműen negatív a skálaérték, 15 százaléknál 0 körüli a skálaérték, 57 százaléuk körében viszont egyértelműen pozitív (6. táblázat).

6. táblázat
A mezőgazdaság funkciójának faktorskálája
(Factor scale of the function of agriculture)

A mezőgazdaság feladata nem csak az élelmiszer-termelés	Faktorsúly
A mezőgazdaságnak olyan nem áru jellegű termékeket is elő kell állítania, mint a sokszínű természet, a vidéki tájkép vagy a gazdálkodáshoz kapcsolódó kulturális értékek megőrzése.	0,85
A támogatási politikák nem mozdítják elő hatékonyan a nem áru jellegű termékek biztosítását.	0,85
A város és az ipar által okozott környezeti károkat a vidék képes mérsékelni (CO ₂ -kibocsátás).	0,62

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A 2. faktor alapján képzett skála azt méri, hogy a válaszadó mennyire ért egyet az olyan állításokkal, amelyek alábecsülik a környezet- és a klímavédelem fontosságát. A faktor alapján képzett skála átlagának eredménye -8 pont lett. A skálaérték a válaszadók 47 százaléka körében határozottan negatív, 25 százaléuk körében 0 körüli, és szerencsére „csak” 28 százaléuk körében egyértelműen pozitív. Az 1. és a 2. faktorskála nagyon erősen és szignifikánsan pozitívan korrelál egymással ($r=0,34$, $p<0,0001$), és ez csak részben van amiatt így, hogy a két faktorban van egy olyan állítás, amelyik mindkettőben számottevő súlyt kapott (7. táblázat).

Végül a 3. faktor alapján képzett skála azt méri, hogy a válaszadó mennyire tekinti a vidékfejlesztést is a mezőgazdaság fontos feladatának. A válaszok súlyozott mérlegének eredménye itt +43 pont lett. Ezzel összhangban a válaszadók 84 százaléka esetében egyértelműen pozitív a skálaérték. (0 körüli = 10 százalék, határozottan negatív = 6 százalék). A 3. faktor $r=0,22$ $p<0,0001$ szinten korrelál az 1. faktoral, a 2. és a 3. skálák közt viszont nincs szignifikáns korreláció (8. táblázat).

7. táblázat
A környezet- és klímavédelem
fontosságának faktorskálája
(Factor scale of the importance of
environmental and climate protection)

A környezetvédelem jelentőségének megkérdőjelezése	Faktorsúly
A természet egyensúlya elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a gazdálkodás okozta káros hatásokkal (növényvédő szerek, műtrágya, intenzív gazdálkodás).	0,83
Az úgynevezett ökológiai válságot – például a globális felmelegedést – az emberiség erősen eltúlozza.	0,80
A város és az ipar által okozott környezeti károkat a vidék képes mérsékelni (CO ₂ -kibocsátás).	0,34

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

8. táblázat
A vidékfejlesztés és a mezőgazdaság
kapcsolata
(The relation between rural development and
agriculture)

Videkfejlesztés	Faktorsúly
A mezőgazdaság és a vidékfejlesztés egymással szoros kapcsolatban vannak.	0,86
A mezőgazdaság elsődleges funkciója az élelmiszer-termelés.	0,69

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

„A mezőgazdaság feladata nem csak az élelmiszer-termelés” skála $r=0,42$ $p<0,0001$ szinten korrelál a „gazdasági hatások” skálával. Ez a viszonylag szoros lineáris kapcsolat az jelenti, hogy elsősorban azok véleménye kedvező az agrártámogatási rendszer gazdasági hatásairól, akik tisztában vannak azzal, hogy a mezőgazdaságnak az élelmiszer-termelésen túl is vannak feladatai.

A „gazdasági hatások” skála azonban a „környezetvédelem jelentőségének megkérdőjelezése” skálával is erősen szignifikánsan korrelál: $r=0,29$ $p<0,0001$, azaz a támogatott gazdák nem feltétlenül gondolják támogatandónak a környezet- és

klímavédelmi célokat. Nyilván azért (is), mert a környezet- és klímavédelmi célok sok tekintetben korlátozzák a nagyipari jellegű mezőgazdasági termelést. Végül a „vidékfejlesztés” skála $r=0,23$ $p<0,0001$ szinten korrelál a „gazdasági hatás” skálával. Ez viszont az jelenti, hogy a vidékfejlesztés sok gazda számára kívánatos támogatási cél.

Ha tehát nagyon röviden kívánjuk összefoglalni az európai uniós vidékfejlesztés speciális eszközeinek megjelenését és fejlődését, akkor megállapítható, hogy az egykor kizárólag agrártámogatási rendszerként működő KAP az ezredfordulótól már vidékfejlesztési elemeket is tartalmazó politikává alakult át. Ezzel párhuzamosan a kohéziós politika rendszerében nevesítve is szerepel a vidékfejlesztés, a vidéki térségek fejlődésének elősegítése továbbra is fontos lesz az EU és a támogatást igénybe vevők részéről is.

A vidékfejlesztési beruházási támogatásokra vonatkozó kérdésekből extrahált faktorskálák és az általános kérdésekből extrahált faktorskálák közti korrelációkat vizsgálva azt találtuk, hogy a „település-szintű hatások” skála mindhárom skálával korrelál, a másik 2 általános faktorskála esetében viszont lazábbak az összefüggések (9. táblázat).

A kérdésekre adott válaszokból összesen 8 magas mérési szintű faktorskálát extraháltunk. E skálák alapján klaszteranalízis segítségével 3 véleménycsoport valamelyikébe sorolhatjuk a válaszadókat. A K-means klaszterezés algoritmusa minden válaszadót besorol valamely csoportba, oly módon, hogy a csoportokon belüli szórásokat minimalizálja, ezáltal a csoportok közti kontrastok maximalizálódnak. A legnépesebb csoportba (47 százalék) az átlagos vélemény-szerkezettel rendelkező válaszadók kerültek. A válaszadók 30 százalékának viszont sokkal negatívabb véleménye van az agrártámogatási rendszerről, mint az átlagos csoport tagjainak. A válaszadók 23 százaléka lényegesen optimistább véleményt képvisel, mint az átlagos csoport tagjai (10. táblázat).

9. táblázat

A beruházási, fejlesztési faktorskálák korrelációi az általános mezőgazdasági faktorskálákkal
(Correlations of the investment and development factor scales with the general agricultural factor scales)

	Településszintű hatás	Társadalmi és tudástőke	Piaci hatás
Nem csak élelmiszer-termelés	0,30 $p < 0,0001$	0,18 $p = 0,003$	0,18 $p = 0,001$
Jelentőség megkérdőjelezése	0,32 $p < 0,0001$	ns	0,25 $p < 0,0001$
Vidékfejlesztés	0,18 $p = 0,002$	0,17 $p = 0,004$	ns

Megjegyzés: N= 282;

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

10. táblázat

A faktorskálák átlagai a véleménycsoportok tagjai körében
(Means of factor scales among members of opinion groups)

	Pesszimista	Átlagos	Főátlag	Optimista
Vidékfejlesztés	+27 pont	+45 pont	+43 pont	+58 pont
Társadalmi és tudástőke	+17 pont	+45 pont	+36 pont	+41 pont
A támogatás bürokráciája	+32 pont	+14 pont	+29 pont	+55 pont
Nem csak élelmiszer-termelés	-17 pont	+22 pont	+15 pont	+43 pont
Piaci hatás	-22 pont	+4 pont	+2 pont	+27 pont
Gazdasági hatás	-24 pont	-2 pont	+1 pont	+42 pont
Környezetvédelem jelentőségének megkérdőjelezése	-21 pont	-19 pont	-8 pont	+30 pont
Településszintű hatás	-60 pont	-19 pont	-20 pont	+25 pont
A csoport nagysága (százalék)	30	47	100	23

Megjegyzés: N= 290; ns=

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Ezen értékelés, illetve a hasonló kutatások eredményei hozzájárulnak az érintettek tapasztalatainak megismeréséhez, melyeknek a döntéshozó felé történő visszacsatolásával biztosíthatják a projektek, programok, politikák irányítási és végrehajtási teljesítményének javulását.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a hatásértékelés egy olyan alapvető döntéstámogatási eszköz, amelynek kiemelt szerepe van a döntéshozatal előkészítésében, az egyes fejlesztési politikákhoz kapcsolódó döntések releváns, szakmai információkkal való alátámasz-

tásában és a kormányzat felé történő visszacsatolásban.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A kutatás eredményei alapján a vidékfejlesztési beruházási támogatások társadalmi hatása vegyes az érintett járásban. Míg egyes településeken a támogatások pozitív eredményeket hoztak, például a közösségi infrastruktúra fejlesztése, a lakosság megtartó képesség vagy a közbiztonság javulása terén, más községekben a hatások kevésbé voltak érezhetőek. A következő konkrét kö-

vetkeztetések és javaslatok vonhatók le a kutatás alapján:

Pozitív hatás a közösségi infrastruktúrára, de korlátozott a lakosságmegtartó képességre. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a beruházási vidékfejlesztési támogatások hozzájárultak a közösségi infrastruktúra fejlesztéséhez, különösen a fejlettebb településeken. Az utak, közművek, közösségi terek fejlesztése javította a települések vonzerejét, és pozitív hatással volt a helyi lakosság közösségi kötődésére. Azonban a népességmegtartó képesség növelése terén a támogatások hatása korlátozott volt: a válaszadók 57 százaléka szerint csak kismértékben javult a település megtartóereje (1. táblázat). A támogatási rendszer további finomítása szükséges annak érdekében, hogy a beruházási források nagyobb hangsúlyt fektessenek a munkahelyteremtésre és a helyi gazdaság fejlesztésére, különösen a kevésbé fejlett térségekben. Célzottabb programokat kellene indítani a fiatalok és a helyi munkaerő számára, hogy erősítsék a települések megtartóerejét.

Különbségek a települések fejlettsége szerint: A kutatás rámutatott arra, hogy a vidékfejlesztési támogatások hatása jelentősen eltér a települések fejlettségétől függően. A fejlettebb települések jobban kihasználják a támogatásokat, míg a kevésbé fejlett települések esetében a források hatékony felhasználása nehézségekbe ütközik. A válaszadók 61 százaléka negatívan ítélte meg a településszintű támogatási hatásokat (2. táblázat), ami arra utal, hogy a kevésbé fejlett települések nem tudnak versenyezni a fejlettebb községekkel a források elosztásában. A kevésbé fejlett helységek támogatási forrásaihoz való hozzáférés megkönnyítésére külön programokat kellene kidolgozni. A helyi közösségek és önkormányzatok szakmai kapacitásainak növelése, a pályázati folyamatok egyszerűsítése és a helyi fejlesztési projektekhez szükséges szakértelem biztosítása kulcsfontosságú

lenne. A támogatások célzottabb, regionálisan differenciált elosztása segíthetne csökkenteni a regionális különbségeket.

A társadalmi tőke és a szakértelem szerepe a támogatások sikerességében: A kutatás rávilágított, hogy a társadalmi tőke és a szakértelem alapvető szerepet játszanak a vidékfejlesztési támogatások elnyerésében. A válaszadók 76 százaléka szerint a jól kiépített szakmai és társadalmi kapcsolatrendszer hozzájárul a sikeres pályázáshoz, míg 56 százalékuk a magas szakképzettséget és a munkatapasztalatot tartotta meghatározónak (3. táblázat). Ez azt jelzi, hogy a támogatásokhoz való hozzáférés lehetősége nem minden gazdálkodó számára adott egyforma mértékben. A pályázati rendszerek átláthatóságának és igazságosságának javítása érdekében olyan intézkedésekre lenne szükség, amelyek elősegítik a nyílt információáramlást és az esélyegyenlőséget a támogatások elnyerésében. Emellett fontos lenne olyan oktatási és képzési programokat indítani, amelyek a kevésbé tapasztalt gazdák számára is lehetővé teszik a vidékfejlesztési támogatások hatékony felhasználását.

A piaci verseny hatásai a helyi gazdaságokra: A kutatás eredményei szerint a vidékfejlesztési beruházások fokozzák a piaci versenyt a támogatott és nem támogatott vállalkozások között. A válaszadók 28 százaléka érzekelte, hogy a régebben működő vállalkozások piaci helyzete romlott a támogatott vállalkozások megjelenésével, míg 41 százalékuk szerint erősödött a verseny (1. táblázat). A versenyképesség növelése érdekében a támogatásoknak figyelembe kellene venniük a helyi gazdaságok különböző fejlettségi szintjét, és támogatni kellene a kisebb, kevésbé versenyképes vállalkozásokat is. Olyan programokat kellene kidolgozni, amelyek elősegítik a kisebb vállalkozások modernizálását és fejlesztését, valamint a helyi gazdaságok közötti együttműködést, hogy csökkentsék a versenyképességi szakadékokat.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Bakos, I. M., Tamus, A. és Takácsné György, K. (2014). A vidékfejlesztési támogatások területi eltérései Romániában és Magyarországon. *Acta Carolus Robertus* 4(1), 9–21. <http://doi.org/10.22004/ag.econ.171177>
- Bíró, S., Zubor-Nemes, A., Hamza, E., Vulcz, L. és Fieldsend, A. (2020). A Vidékfejlesztési Program 2014–2020 hatása a mezőgazdasági beruházásokra és a helyi gazdaság erősödésére. *Gazdálkodás*, 64(4), 305–316. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.305818>
- Bock, B. B. (2016). Rural marginalisation and the role of social innovation; A turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis*, 56(4), 552–573. <https://doi.org/10.1111/soru.12119>
- Chatzichristos, G. és Nagopoulos, N. (2021). Triggering social innovation through the European Union LEADER program: evidence from a quantitative, comparative study. *SN Social Sciences*, 1(5), 112. <https://doi.org/10.1007/s43545-021-00135-4>
- Dax, T. és Oedl-Wieser, T. (2016). Rural innovation activities as a means for changing development perspectives – An assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. *Studies in Agricultural Economics*, 118(1), 30–37. <http://doi.org/10.7896/j.1535>
- Európai Parlament (2017). A KAP második pillére: A vidékfejlesztési politika. Letöltve: 2024.06.11. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2017/N51786/doc_hu.pdf?utm_source
- Finta, I. (2015). A vidékfejlesztés lehetséges szerepe és átalakításának várható következményei a magyar fejlesztéspolitika 2014–2020-as időszakában. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 25(219), 112–126.
- Horváth, P. (2014). Az agrár- és vidékfejlesztési európai uniós források gazdasági-társadalmi hatásai egy hátrányos helyzetű kistérségben. (Doktori értekezés, Debreceni Egyetem).
- Iammarino, S., Rodríguez-Pose, A. és Storper, M. (2018). Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. *Journal of economic geography*, 19(2), 273–298.
- Keszthelyi, K. (2020). Vidékfejlesztési támogatások hatékonyságának vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés, Szent István Egyetem (2000–2020).
- Kovács, D., Póla, P. és Finta, I. (2011). A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés néhány tapasztalata Magyarországon. *Gazdaság és Társadalom*, 2011(3-4), 81–108.
- Malhotra, N. K. (2009). *Marketingkutató*. Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest ISBN 9789630586481
- Monostori, T., Kis, K. és Komarek, L. (2020). Mezőgazdasági és vidékfejlesztési kutatások a jövő szolgálatában. Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottság, Mezőgazdasági Szakbizottság, Szeged. Letöltve: 2024.06.11. https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/35210/1/MTA_SZAB_MVK5_2024_full.pdf
- Onofrei, M. és Cigu, E. (2017). Overview on regional economic development gaps across the EU. *CES Working Papers*, 9(3), 272–292.
- Ray, C. (2000). The EU LEADER programme: rural development laboratory. *Sociologia ruralis*, 40(2), 163–171. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00138>
- Sajtos, L. és Mitev, A. (2007). SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv, Alinea Kiadó, Budapest.
- Shucksmith, M. (2000). Endogenous development, social capital and social inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. *Sociologia ruralis*, 40(2), 208–218. <http://doi.org/10.1111/1467-9523.00143>
- Vásáry, M. (2013). A moduláció magyarországi alkalmazásának várható hatása a közvetlen támogatásokra – Modellszámítások a 2012. támogatási év értékei alapján. *Gazdálkodás*, 57(04), 344–355. <http://doi.org/10.22004/ag.econ.199938>